

dimensional parameters, and considered each quantitative-dimensional structure of minority governments in parliamentary democracies in theoretical and methodological context.

Keywords: government, minority government, the number of parties, the size of government, «almost winning» and "losing" minority governments, parliamentary democracy.

УДК 16.321

Снівак Д.

П.

СЕМІОТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ УРБАНІСТИКИ

Розглядається урбанізований простір як знакова система. Досліджується вплив урбаністичних форм і образів на політичний світогляд особи. Оцінюється дослідницький потенціал семіотики для вивчення проблематики політичної урбаністики. Аргументовано, що семіотика може слугувати однією з ефективних методологій, застосовуваних для вивчення проблематики політичної урбаністики. Поле політики розглядається автором як знакова система. Символам, присутнім у цьому вимірі, визначено особливе значення для розуміння сутності та специфіки організації політичної реальності. Вивчення того, як урбаністичні форми та образи у процесі сприйняття постають засобами впливу на політичний світогляд особи, є одним із новітніх завдань політичної науки. Автором визначено, що знаки є формами відображення інформації про місто та містян, а знакові системи – певними базами даних.

Ключові слова: політична урбаністика, місто, семіотика, знак, знакова система.

Різноманітні архітектурні форми, підходи до організації урбанізованого простору сьогодні стають об'єктом вивчення політичної науки. Поле політики, на нашу думку, є знаковою системою; символи, присутні на ньому, мають особливе значення для розуміння сутності та специфіки організації політичної реальності. Вивчення того, як урбаністичні форми та образи у процесі сприйняття постають засобами впливу на політичний світогляд особи, є новітнім завданням політичної науки.

Хоча семіотика як методологія досліджень політичної науки уже має вагомий напруцювання (Р. Барт, У. Еко, В. Капіцин та ін., серед вітчизняних дослідників О. Павлишин, Н. Юшина та ін.), власне її дослідницький потенціал для вивчення проблематики політичної урбаністики є нез'ясованим. Аргументувати доцільність аналізу проблематики форм міста через призму аналізу знаків, які впливають на політичний світогляд громадян, є нашим дослідницьким завданням. На думку української дослідниці-політолога Н. Юшиної, «людина опрацює будь-яку знакову інформацію (слова, цифри, позначення) і мислить за допомогою знаків. Знак – це своєрідний зв'язковий між реальними і потенційними значеннями слова й тими, хто ці значення хотів би досягнути» [6, с. 329]. Ми ж спробуємо довести, що семіотика може бути однією з ефективних методологій, застосовуваних для вивчення проблематики політичної урбаністики.

Місто як політичний простір, на наше переконання, може бути розглянуте як своєрідна знакова система. За застосування методології семіотики місто постає як політична реальність у її знаковому відображенні. Семіотичний простір політичної урбаністики формується, насамперед, невербальним типом знаків (прапори, емблеми, пам'ятники, символічні дії на просторі міста та под.), а також змішаним, вербально-невербальним, типом (гімн міста, у якому поетичний текст доповнюється музикою), герб міста (поєднуються геральдичні символи та гасла) та креолізовані тексти (зображення і текст на плакаті тощо)).

Сучасний політичний дискурс містян та у просторі міста наповнений численними невербальними (хоч насамперед вербальними) знаками. Наприклад:

□ політик як знак: очільник міста, поза сумнівом, є знаковою фігурою; політик постає як знак, який символізує політичні погляди, концепції та напрямки;

□ поведінкові знаки: дія, вчинки стають знаком, їх можна символічно «прочитати». Це різноманітні ритуальні (церемоніальні) та неритуальні дії або події на просторі міста. В умовах постмодерної політики особливо запам'ятовуваними у форматі міста є саме візуально яскраві символічні акції, на зразок спалення опудал політиків, акцій руху «Femen», живі «інсталяції» тощо;

□ символічні артефакти. Зокрема, О. Павлишин до них відносить предмети (символи влади, одяг, головні убори (наприклад, очільників міста) тощо) та приміщення [5, с. 670] (соціокультурний локус, тобто соціально значиме місце події, є важливим компонентом комунікативної події – маркуючи ситуацію комунікації, він задає її тональність і стилістику, наприклад, навіює почуття пошани, страху, зневіри містян тощо).

Важливим напрямком політологічних досліджень урбаністичної проблематики через призму семіотики є і вивчення ставлення містян (їх локальних спільнот) до змістового наповнення певного політичного знаку, оскільки множина цих змістів складає суспільну ієрархію цінностей, яка визначає вектори розвитку міста. Семіотичний аналіз феноменів політичної урбаністики не лише впорядковує знання щодо принципів політичної організації міста, але й допомагає зрозуміти специфіку сприйняття та відображення проблем міста його мешканцями. Дослідження у царині політичної урбаністики з позицій семіотики дозволяють по-новому осмислити співвідношення матеріального світу та нашої свідомості, в якій місто постає як певна символічна реальність.

Теорія знаків (семіотика), на нашу думку, є однією із найвідповідніших методологій дослідження політичного образу міста та його глобалізаційних метаморфоз. Знаки постають як форми відображення інформації про місто та містян, а знакові системи як своєрідні бази даних. Місто як політичний і соціо-культурний феномен, відтак, може розглядатися як сукупність знакових об'єктів. Знаковий характер політики дозволяє застосувати досягнення семіотики для аналізу різноманітних політичних явищ у місті, відповідно глибше пізнати політичні процеси у ньому, побачити інші грані урбанізованого простору.

Вихідним положенням у застосуванні семіотичного підходу для вивчення політичної урбаністики є ідея знакової природи політики – твердження про те, що місту, яке є змістовно багатим і структурно складним утворенням, відображає особливості людського сприйняття світу, а також об'єктивні закономірності співіснування містян на урбанізованому просторі, властива символічність. При цьому не можна досліджувати політичний знак і політичні знакові конструкції у місті окремо від політичної практики містян, тобто семіотичні дослідження політичної реальності мають виразно окреслений праксеологічний характер.

Для того, щоб зрозуміти методологічний потенціал семіотики для аналізу політичної урбаністики, доцільно насамперед розглянути генезу семіотичних ідей і спробувати адаптувати їх до політологічного аналізу міста як знакового простору.

Історично перша семіотична традиція представлена античними авторами (Геракліт, Демокріт, Платон, Арістотель). Так, останній автор у творі «Про тлумачення» (або «Герменевтика», бл. 368–348 рр. до н.е.) писав про необхідність створення науки про знаки. Традиційну інтерпретацію природи знаку відображає знакова концепція стоїків, за якою знак є логічною імплікацією. У ранньому Середньовіччі (Августин Аврелій, трактат «Християнське вчення» (397, 426)) розуміння знаку зазнає істотної зміни; знак розуміється як універсальне поняття, яке може бути застосоване до будь-якої реальності та здатне слугувати проміжним засобом пізнання навіть для чогось, відмінного від цієї реальності.

Якщо звернутися до підходів більш пізніх дослідників, то виокремимо підхід П. У. де Мендоса. Він у «Курсі загальної філософії» (1617) пише, що репрезентація об'єкта не тільки пред'являє його пізнавальній здатності, але, встаючи на його місце, ніби заміщає його, подібно до того, як віце-король заміщає короля. Разом із тим, С. Мауро максимально звужує розуміння знаку, визначаючи його у «Філософських питаннях» (1658) як те, що встановлене для того, щоб спеціально приводити пізнавальну здатність до пізнання іншого. Тобто знак, на його думку, це те, що обов'язково приводить пізнавальну здатність до

пізнання певної речі, яка відмінна від самого знаку, водночас це приведення відбувається у певний спеціальний спосіб, а знак спеціально встановлений для такого приведення.

Проблема знаку була одним із важливих напрямків аналізу пізніх схоластів. З одного боку, у вченнях мислителів даного періоду бачимо розподіл на природні та конвенційні (встановлені) знаки; нагадувальні, вказівні та прогностичні, а також інструментальні та формальні знаки, з іншого – розподіл на знаки, які обов'язково мають формальну схожість із означуваним (ікони, знаки-копії), та знаки, які такої схожості не мають (знаки-індекси та знаки-символи) [4, с. 154–155]. Спостерігається розподіл на знаки, які просто вказують на певну річ, та знаки, які не можуть просто і прямо вказати на річ та не мають здатності заміщати її в процесі комунікації. Для семіотики новітнього періоду характерна класифікація на знаки-індекси (напр., дим як слід вогню), знаки-копії (напр., погруддя правителя) та знаки-символи (напр., корона імператора, мантия мера).

Серед інших класифікацій знаків □ доктринальні та недоктринальні знаки (Д. Скот та ін.), практичні (дієві) та споглядальні (св. Тома Аквінський та ін.), можливі та актуальні (коїмбрські єзуїти), власні та невласні (насамперед, Ф. де Толедо, Ф. де Ов'єдо, С. Мауро та інші). Вітчизняний дослідник О. Павлишин вказує, що автори праць, в яких здійснювалися узагальнення подібних класифікацій знаків (зокрема, автори коїмбрського курсу логіки Арістотеля), відзначають акцидентальний, другорядний і тимчасовий характер критеріїв розмежування у цих класифікаціях [4, с. 155], однак і вони становлять певний інтерес для семіотики політики з огляду на те, що «недоктринальні» знаки – це фактичні знаки політичного буття, тоді як «доктринальні» можуть бути визначені як такі, що використовуються для викладення та передачі політичної доктрини, політичних учень (за аналогією до позиції Д. Скота – це політичні поняття – слова усної та письмової мови, які використовуються в політичній теорії). Споглядальні знаки – ті, які використовуються лише для позначення політичних явищ і подій, а от дієві або практичні (за св. Томою Аквінським) – не лише позначають певний об'єкт, але й мають політичні наслідки, тобто призводять до зміни політичного статусу, реалізуються у владних відносинах.

Отже, античні філософи поставили питання про природу знаку, а середньовічні та постсередньовічні мислителі (насамперед, схоласти) уже аналізували його сутність, визначали ознаки, обґрунтували критерії розмежування, класифікували знаки. Природні (політичні знаки-індекси) та встановлені (політичні знаки-символи), інструментальні (об'єкти, які можуть бути чуттєво пізнані і вказують на політичну дійсність) та формальні (політичні поняття, які мають абстрактний характер), а також інші різновиди знаків, які виділяли та обґрунтовували схоласти, у політичній реальності відіграють важливу роль. Тому семіотичні вчення того часу стали підґрунтям подальшого розвитку сучасної семіотики політики та використовуються у побудові новітніх знакових теорій політичного буття.

Еволюція семіотики у Новому часі характеризується привнесенням низки ідей, які є цінними у контексті використання методологічного потенціалу семіотики для аналізу політичної урбаністики, а саме:

- визначення відмінностей між словами та невербальними «знаками речей» (Ф. Бекон);
- розробка оригінального вчення про знаки, з визначенням їх структури та типів (Т. Гоббс);
- аргументація потреби піднесення доктрини про знаки (семіотики) на рівень однієї з найважливіших галузей інтелектуальної діяльності (Дж. Локк, особливо зацентруємо на праці «Досвід про людський розум» (1690));
- розгляд репрезентативної функції знаку в контексті дуалістичності буття та мислення (Р. Декарт);
- створення теорії історичного походження мови та розвиток вчення про походження назв (Г. В. Лейбніц);
- розгляд невербальних засобів комунікації (гербові знаки, церемонії, музика тощо) (Й. Г. Ламберт);
- віднесення знаків до засобів дискурсивного пізнання (І. Кант);

- розрізнення знака від символу, взаємозв'язок знака та мови в пізнанні (Г.-В.-Ф. Гегель);
- конкретизація співвідношення знака, мови та мислення, визначення характеристики ефективної знакової системи (Л. Г. Якоб);
- запровадження семантичного трикутника «знак – зміст – значення» як ім'я, аспект розгляду (інформація, яка міститься в імені) та предметна сфера, яка співвідноситься з поняттям (Г. Фреге);
- класифікація знаків на симптоми, сигнали та символи (К. Бюлер);
- розвиток сигніфіки – психолінгвістичної теорії знаків (Ф. де Іден, В. Уелбі).

Безумовно, теоретико-методологічний внесок згаданих дослідників є величезним, але конституювання семіотики як методологічної парадигми найперше доцільно пов'язувати з іменами більш сучасних мислителів (кін. XIX □ поч. XX ст.), насамперед, американського філософа Ч. С. Пірса. У своїй основній праці «Що таке знак?» (1894) дослідник підкреслював, що мислити без знаків неможливо. Він виділив три види знаків за способом позначення свого об'єкта: 1) *подібності* або *ікони*, тобто образи, схеми та метафори, які виконують функцію передачі ідей і репрезентують речі, імітуючи їх; 2) *вказівники* або *індекси*, які репрезентують речі, тому що фізично пов'язані з ними (наприклад, дорожні знаки, які вказують напрям руху, до важливих об'єктів); 3) *символи*, тобто *імена* або *загальні знаки*, які асоціюються з їх значеннями завдяки звичці (такими є більшість фраз, промов, книг і бібліотек, прапори), тобто конвенційні знаки [1, с. 33 □ 34]. Також Ч. С. Пірс писав про три основних елементи семіозису (знакової дії або невпинного процесу породження значення): 1) знак (репрезентант); 2) об'єкт (семіотичний об'єкт); 3) інтерпретант (переклад, тлумачення, концептуалізація відношення знак/об'єкт у наступному знакові.

Важливими для подальшого розвитку семіотики були ідеї американського філософа XX ст. Ч. В. Морріса (його часто визначають як засновника семіотики). Особливо цінним для становлення семіотики політики був його теоретичний доробок щодо існування особливого типу політичного дискурсу. Дослідник аргументував, що тільки маючи внутрішню готовність до адекватного тлумачення соціально детермінованих масивів знаково організованої інформації, яка виражається у внутрішньому імунітеті проти знаків, орієнтованих на маніпулювання людьми, особистість може претендувати на ефективне збереження власного автономного «Я».

Ще одним предтечею семіотичного підходу можна вважати працю «Система соціології» (1920) американського соціолога П. Сорокіна. Він вивчає провідники-символи (знаки) з акцентом на комунікативній ролі, класифікувавши їх за фізичними властивостями на звукові, світлові, механічні, теплові, рухові, хімічні, електричні, предметні. З огляду на предмет нашого дослідження цікава остання група – предметні (до яких можна віднести чимало політичних символів). Значущість цих спостережень зростає, адже йдеться про центральні для функціонування політичного суспільства поняття й структури. Вчений розглядає також символічні провідники, які впливають на перебіг процесів взаємодії та руйнування колективних спільнот.

Загалом семіотичні ідеї на зламі XIX □ XX ст. стали теоретичним і культурно-естетичним джерелом розвитку сучасної семіотики. Зокрема: 1) У. Еко розглядав місто в контексті знакової системи архітектури. Міський простір поставав для дослідника неосяжною сукупністю означуваних і означаваних, де кожен об'єкт набуває множинності значень, а місто є для нього місцем дії різних комунікативних кодів; 2) польська дослідниця А. Клоковська писала про існування «символічної культури», яка складається зі знаків і символів, котрі у свою чергу є предметами чи актами людської поведінки [7, с. 119].

Особливий внесок у розуміння семіотичної природи політики було зроблено у другій половині XX ст. (60 □ 80-ті рр.) представниками тартусько-московської семіотичної школи, яка і нині (як тартуська школа на базі місцевого університету) продовжує діяти у Естонії. Починаючи з 1964 р. вийшли понад 40 томів «Праць про знакові системи» (Sign Systems Studies). Найзначимішими в контексті семіотики політики є ідеї М. Бахтіна, Ю. Лотмана, О. П'ятигорського, М. Мамардашвілі та ін.

Загалом можна констатувати зростання наукового інтересу до вивчення різних вимірів політичної реальності з позицій семіотики. До поля семіотичного аналізу залучаються нові явища і сфери суспільного буття, одним із яких є проблеми політичної урбаністики. Цей факт зумовлений головною особливістю семіотики, яка надає можливість побачити онтологічну єдність будь-яких інформаційних процесів, обумовлену використанням у них знаків. За допомогою методологічних прийомів семіотики уможливлється виявлення єдиних антропологічних засад, закономірностей функціонування та специфіки структурної організації політичного буття у зв'язку з особливостями людського сприйняття та відображення світу. Семіотика у аналізі урбаністичних процесів набуває популярності завдяки можливостям допомагати зрозуміти природу низки явищ як інституційних, так і неінституційних.

На думку В. Капіцина, символ є складною системою знакових елементів, до яких відносяться: а) власне знак (візуальний, ментальний та ін.); б) ідея (міф) про смисл як духовну основу поєднання знаків і перетворення їх у символи; в) носій знаку (звичай, матеріальний і ментальний) [3]. Поєднання цих елементів у символах міста передбачає конструювання соціальної легітимності знаку (відкладання його в пам'яті чи/або сучасному сприйнятті), а за необхідності – і правової легалізації за допомогою юридичних норм.

Семіотика міста має багато структурних елементів: топоніміка, знаки ландшафту, знаки архітектури та ін. Сюди ж відноситься проблема сприйняття знаків як містянами, так і туристами, вплив знаків (символів) на формування містян, міський патріотизм, проблеми міської геральдики, герменевтики міської символіки, політики пам'яті тощо.

Місто за рівнем символізації займає особливе місце. Міські символи виникають завдяки цілеспрямованій концентрації знаків, їх динамічній стереотипізації в громадській думці. Великі міста характеризуються високою щільністю знаків (територіальних, тілесних, духовних та ін.), різноманітною та яскравою символікою. Саме у містах (порівняно з іншими типами населених пунктів) символіка активно увиразнюється завдяки численним акторам (груп інтересів, зокрема), а також з огляду на здійснення символічної політики, брендування міста. Спільноти містян мають потенціал активної участі у символізації міських сегментів.

Значна частина об'єктів у місті, які привертають публічну увагу, мають знаковий потенціал, який здатний вирости до рівня символічного [2, с. 84].

У аналізі міста як символічної системи потенціал семіотики дозволяє враховувати, що містяни уособлюють численні ідентичності (містянську, регіональну, національну, супранаціональну та ін.). Єдність містян задля інтересів міста сьогодні може бути досягнута виключно шляхом різноманіття. Це непроста проблема з огляду на потребу виконання завдань щодо інтеграції мігрантів. Отже, семіотичні засоби, символи, можуть відігравати важливу роль у формуванні міської ідентичності. Сучасні міста потребують символічної політики, яка допомагає зберігати семіотичну цілісність (ідентичність) міста, а також підключати його символи до державної символіки в цілому для збереження національно державної ідентичності та цілісності держави. Вивчення міста як знакової системи через аналіз політичної компоненти архітектури (особливо, представницької), пам'ятників (особливо т. зв. «війни пам'ятників»), політичних наслідків зміни урбаністичного ландшафту, політичних механізмів гуманізації відчужених міських просторів і т. д. є перспективними напрямками подальших наукових розвідок.

Використана література:

1. Логіка [Текст] : підручник / за заг. ред. проф. В. Д. Титова. □ Х. : Право, 2004. □ 208 с.
2. Капицын В. М. Консолидирующая политическая культура: символная архитектура [Текст] / В. М. Капицын // Аль-Фараби. □ 2015. □ № 1 (49). □ С. 82-99.
3. Капицын В. М. Семіотика города: поиск концепта взаимодействия знаков и символов / В. М. Капицын [Електронний ресурс]. □ Режим доступу : <http://www.ssa-rss.ru/files/File/Tezisy%20Kapitsyn.pdf>. □ Назва з титул. екрану.

4. Павлишин О. В. Семіотична традиція Середньовіччя як передумова формування сучасної семіотики права [Текст] / О. В. Павлишин // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». □ 2013. □ № 5 (19). □ С. 150□161.
5. Павлишин О. Семіотичний підхід до аналізу політичної реальності [Текст] // У кн. : Історія політичної думки : підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми ; [І. В. Алексеєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. – Л. : Новий Світ-2000, 2016. – 1000 с. □ С. 669□688.
6. Юшина Н. Теорія знаків як метод дослідження політичного образу [Текст] / Н. Юшина // Вісн. Львів. ун-ту. □ Сер. : «Філософсько-політологічні студії». □ 2012. □ Вип. 1. □ С. 329□336.
7. Kłoskowska A. Socjologia kultury [Текст]. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1981.

Спивак Д. П. Семіотика как методология исследования политической урбанистики

Рассматривается урбанизированное пространство как знаковая система. Исследуется влияние урбанистических форм и образов на политическое мировоззрение человека. Оценивается исследовательский потенциал семиотики для изучения проблематики политической урбанистики. Аргументировано, что семиотика может выступать одной из эффективных методологий, применяемых для изучения широкого круга вопросов политической урбанистики. Поле политики рассматривается автором как знаковая система. Символам, присущим этому измерению, определено особое значение для понимания сущности и специфики организации политической реальности. Изучение того, как урбанистические формы и образы в процессе восприятия возникают средствами воздействия на политическое мировоззрение человека, является одним из новейших задач политической науки. Автором определено, что знаки являются формами отображения информации о городе и горожан, а знаковые системы □ определенными базами данных.

Ключевые слова: политическая урбанистика, город, семиотика, знак, знаковая система.

Spivak D. Semiotics as Methodology of Political Urban Studies Research

In the article the urbanized space is viewed as a sign system. It investigates the influence of urban forms and images on the political outlook of a person. It evaluates the research potential of semiotics in the study of political urban studies problems. It is argued that semiotics might be one of the effective methodologies used for exploring the problems of political urban studies. The author considers the political field to be a sign system. Symbols existing in this dimension are given a particular importance in the understanding of the nature and specificity of the political reality. Investigating the way the urban forms and image become means of influence on the political outlook of a person in the process of perception is one of the new tasks of political science. The author defined that signs are reflection forms of the information about the city and its citizens, while sign systems are a kind of databases.

Keywords: political urban studies, semiotics, sign, sign system.